

etnografiske museer, men også mange andre museer kan inddrages i undervisningen. Naturhistoriske museer kan bruges til en diskussion af videnskabsforståelse, nationale udstillinger til en diskussion af nationsopbygning, diverse andre museer kan være indgang til en diskussion af klassifikationsprincipper osv.

I bogens tredje og sidste del gennemgås eksempler på mere eller mindre eksperimenterende undervisningsformer, hvis formål er at gøre de studerendes egne erfaringer til omdrejningspunkt for undervisningen – ligesom vi gør antropologens erfaring til omdrejningspunkt for den læring, der foregår under feltarbejdet. Et kapitel beskriver erfaringer med brug af drama i undervisningen inspireret af Victor Turners eksperimenter med dette i 1980'erne. Studierejser foreslås som en måde til at introducere studerende til felten, noget, der kan have stor betydning for de studerende, der ikke selv vil skulle lave egentligt feltarbejde. De studerendes deltagelse i musikudøvelse anbefales ikke overraskende i forbindelse med etnomusikologi, og desuden diskuterer et af kapitlerne behovet for at nedtone forelæsningsens rolle og i stedet levere undervisning baseret på dialog mellem underviser og studerende – en pointe, der er knap så relevant i forhold til danske institutter for antropologi, som den måske er andre steder i Europa.

Et gennemgående tema i den sidste del af bogen er, at antropologien er i krise, og at der er et stort behov for at redefinere faget og for en klargørelse af, hvori det har sin berettigelse sammenlignet med andre fag. Didaktisk nytænkning anses for at være en central del af denne proces. Hvorvidt man mener, at antropologien er i dyb krise eller ej, lægger diskussionerne sig i forlængelse af dem, vi også har i Danmark, om behovet for at specificere, hvilke kompetencer, vi mener, faget kan bidrage med, og hvilken rolle arbejdsmarkedets behov skal spille i forhold til vores løbende revidering af uddannelsens form og indhold.

Bogen kan virke en smule ujævn grundet kapitlernes meget forskellige karakter. Enkelte kapitler kombinerer undervisningserfaring med refleksioner over antropologien som fag, mens andre har mere karakter af evalueringsrapporter og gennemgang af praktiske forhold ved gennemførelsen af særlige kurser. Alt i alt leverer bogen dog en række konkrete ideer, man kan drage fordel af som underviser. Desuden er den et forfriskende input til debatten om undervisning som et rum for faglig udvikling og nytænkning og til diskussionen af antropologiske kompetencer, debatter, der forhåbentlig vil komme mange flere bidrag til fremover.

*Hanne Mogensen
Lektor
Institut for Antropologi
Københavns Universitet*

Kirsten Hastrup: *Kultur. Det fleksible fællesskab*. Århus: Aarhus Universitetsforlag 2004. 204 sider. ISBN 87 7934 140 1. Pris: 198 kr.

„Kultur“ er blevet et globalt begreb, der anvendes til at forstå verdens mangfoldighed med. Kultur både beriger og begrænser menneskers udfoldelse. Den er både en løsning og et problem, men frem for alt er den fleksibel. Kultur *er* nemlig det, mennesker bruger den til, og kultur *gør* det, fællesskabet har interesse i. Således indleder Kirsten Hastrup sin bog om kultur og det fleksible fællesskab. Bogen er udgivet under Aarhus

Universitetsforlags serie Univers, hvor førende forskere præsenterer deres forskningsfelt under en bred overskrift. Som sådan er bogen relativt lettilgængelig, og målgruppen er primært tænkt som personer uden for det antropologiske forskningsområde. I mine øjne henvender den sig imidlertid også til undervisere og studerende i antropologi samt beslægtede fag.

Kultur er et af de helt centrale begreber i antropologien, og i 1990'erne blev det også i videre forstand et populært begreb. I medierne blev alt fra fodboldfans og indvandrere til homoseksuelle, tyskere osv. beskrevet som „kulturer“. Mødet mellem kulturbegrebets popularitet i det offentlige rum og dets centrale position som fagbegreb i antropologien var måske netop det, der i slutningen af 90'erne resulterede i en fornyet debat om relevansen af kulturbegrebet i antropologien. Det var en debat, hvor positionerne blev trukket skarpt op, og hvor folk som fx Bruman og Hannerz i en specialudgave af *Current Anthropology* om emnet (vol. 40, 1999) argumenterede for en fortsat brug af kulturbegrebet, mens fx Abu-Lughod skrev op imod dette og foreslog, at kulturbegrebet blev forkastet. En del af debatten gik med at diskutere terminologi i bestræbelserne på at undgå, at kultur blev forstået som statisk. Nogle antropologer foreslog anvendelse af „kultur“ (i ubestemt form) frem for „kulturen“ (bestemt form) eller „kulturer“ (i flertal). Andre anbefalede, at kultur ikke længere blev anvendt som navneord, men at man i stedet brugte ordet „kulturel“ (som adjektiv) for at fremhæve kultur som dynamisk, bevægelig og foranderlig. Til trods for kulturbegrebets centrale position i antropologien har begrebet herefter været forbundet med en vis berøringsangst. Med Hastrups bog bliver 90'erdeebatten på sin vis sat til vægs, idet bogen fører læseren hinsides spørgsmålet om, hvad kultur er, til et spørgsmål om, hvad kultur gør ved mennesket. Derved mister debatten om, hvad vi forstår ved kultur, og hvordan denne forståelse bedst bliver udtrykt sprogligt, sin relevans. For Hastrup er kulturbegrebets stofflighed ikke et spørgsmål om definition, men om optik. Det er også derfor, at værket adskiller sig afgørende fra andre udgivelser om samme emne.

I prologen sætter Hastrup rammerne ved at diskutere relevansen af kulturbegrebet i forhold til mennesket som et socialt væsen. Når Hastrup argumenterer for, at kulturbegrebet fortsat er relevant, til trods for at det åbenlyst er problematisk, hænger det sammen med et særligt træk ved mennesket, et træk, der ikke er kulturspecifikt, men derimod knytter sig til menneskets natur. Selvom mennesker kan opleve ensomhed og bo alene, fødes hvert eneste barn ind i en verden, der allerede er beboet af mennesker, der har en særlig måde at forstå og forholde sig til verden på. Mennesket er derfor i en meget grundlæggende forstand socialt. Med denne begyndelse sætter Hastrup i de følgende otte kapitler kulturbegrebet under lup og viser, hvordan det både samler og adskiller mennesker. De forskellige optikker er: kultur som idé, orden, problem, distinktion, kundskab, arv, retlighed og illusion. Og Hastrup kommer vidt omkring.

I de første to kapitler om kultur som henholdsvis idé og orden skriver Hastrup kulturbegrebet ind i en såvel videnskabshistorisk som en antropologisk sammenhæng. I et videnskabshistorisk perspektiv træder kultur frem som en dannelsesproces, hvor mennesket danner sig som et kultiveret individ (kap. 1). Men efterhånden udvikler vor forståelse af kultur sig fra udelukkende at referere til en kultiveringsproces til også at udgøre resultatet af den. Derved træder kulturen frem som et systematiserende princip, der dels skaber en særlig videnskabelighed, dels markerer grænser for de menneskelige fællesskaber (kap. 2). Denne kulturelle grænsedragning er problematisk, idet kulturen nu kan

få skyld for hvad som helst. Den kan forklare alt eller gøre det helt umuligt at forklare noget som helst. Men faktum er, at den kulturelle orden ikke længere kan tages for givet. Ligesom historien ikke gentager sig, er de kulturelle problemer ikke de samme, og derfor bliver kultur et indflydelsesrigt fænomen i det moderne samfund i forhold til emner som sundhed, køn og mangfoldighed (kap. 3).

Det er for alvor i det fjerde kapitel om kultur som distinktion, at kulturbegrebet både viser tænder og aktualitet. Her viser Hastrup, hvordan begreber aldrig er neutrale, men både fremhæver visse forhold og er tavse omkring andre. Om end det ikke kan overraske, at begreber i sig selv har denne funktion, kan det ikke undgås, at det løber læseren koldt ned ad ryggen, når Hastrup skriver kimen til enhver kulturel fundamentalisme frem med begrebet „epistemologisk lukning“, en lukning, der refererer til en påstand om, at kulturen ikke kan forstås af andre end medlemmerne selv. I praksis understreger det et kendetegn ved enhver fundamentalist: Han vil sætte sig uden for enhver dialog og samtidig bestemme, hvordan verden skal se ud. For en antropolog er det måske ikke overraskende, at kultur som distinktion samtidigt skaber fjendebilleder, grænser og identitet. Det fornyende ved analysen er imidlertid at se, hvordan Hastrups skarpe iagttagelser ikke bare fremhæver en allerede anvendt begrebsrelativisme, men viser, at der er tale om en bevægelse fra en begrebsrelativisme til en ontologisk relativisme (s. 96).

De følgende kapitler handler om kultur som kundskab, arv, rettighed og illusion. I denne del af bogen trækker Hastrup på meget af sit nyere arbejde, fx det nordiske, teater, menneskerettigheder og vidensantropologi. I det emner som menneskerettigheder og teater ikke har en lang tradition inden for antropologien, bliver kulturbegrebets potentiale synligt i disse diskussioner, ved at Hastrup implicit viser, at kultur ikke bare tidligere var antropologiens nøglebegreb, men også i dag har relevans. Med de førnævnte optikker ekspliciterer Hastrup, hvordan kultur ikke må forstås som mentale fængsler i forhold til fx arv og rettigheder. Kultur er derimod en særlig måde at rette opmærksomhed mod verden på, der fører en perspektivforskydning med sig og dermed skaber muligheder for, at mennesket ser nye strategier i forhold til at håndtere anderledeshed og grusomhed (s. 156).

Men det er især som illusion, at kulturbegrebet kan få nyt potentiale. Kulturbegrebets forandrede opmærksomhedsorientering mod dynamiske og komplekse felter fordrer, at det antropologiske objekt er blevet fleksibelt. Hvor det tidligere fokuserede på homogene kulturer, opererer det nu i spændingsfeltet mellem individet og fællesskabet. I denne relation er erfaring altid midlertidig. Når en erfaring er afsluttet, er en ny på vej. Forestillingen om bestemte homogene former suspenderes i det foranderlige forhold mellem individuelle udfordringer af fællesskabets konsensus, hvorved forestillingen om kultur som en homogen form bliver en illusion. Tænker vi derimod kultur som en suspension af form, gør vi det muligt at medtænke de fælles temaer, der indgår i menneskets selv-billede, og som giver deres handlinger mening. Og netop handlingerne er det, der realiserer kulturen (s. 175). Kultur er altså det, mennesket bruger den til, og gør det, fællesskabet er interesseret i. Ved epilogens begyndelse står det tydeligt for læseren, at uanset optik peger kulturen i retning af fællesskaber. Det sociale menneske, der præsenteres indledningsvis, er altid en del af et større hele, et fleksibelt fællesskab. Og mennesket gør hele tiden nye erfaringer, hvorfor fællesskabet ændrer sig. Gennem individuelle handlinger både bekræfter og udfordrer individet fællesskabet. Med det blik på kulturen konkluderer Hastrup, at vi i antropologien har brug for et kulturbegreb.

Bogen er en velskrevet introduktion til et emne, det kan være svært at få greb om, og som sådan burde den være obligatorisk læsning for spirende antropologer, kultursociologer, etnologer og andre inden for kulturforskningens felt. Hastrup slår kulturbegrebets nuancer og potentialer fast. Det var på tide, at der blev taget hånd om det, hvorfor bogen hilses meget velkommen.

*Charlotte Baarts
Ph.d., adjunkt
Sociologisk Institut
Københavns Universitet*

Kirsten Hastrup: *Kultur: Det fleksible fællesskab*. Århus: Aarhus Universitetsforlag 2004. 204 sider. ISBN 87 7934 140 3. Pris: 198 kr.

„Kultur er det, vi ser med, ikke det, vi ser.“ De ord er Kirsten Hastrup flittigt og kreativt blevet citeret for, når ansatte i sundhedssektoren og andre steder er blevet undervist i kultur og interkulturel kommunikation. Nu har Hastrup forfattet en ny bog specifikt om kultur, og dermed foreligger der nu en klar og uddybende beskrivelse af, hvad kultur er for en størrelse ifølge Hastrup. Bogen er udkommet i serien *Univers*, en serie, hvis mål det er at bygge bro mellem forskningsmiljø og offentlighed. Den bro synes kærkommen i lyset af den vigtighed, kultur tilskrives i den danske offentlighed i dag – ikke mindst i tilknytning til integration af mennesker med anden etnisk baggrund end dansk.

Hastrup vælger at bygge bogen op, så den følger et historisk kronologisk forløb. Hun indleder således med en teoriehistorisk gennemgang, som afsøger kulturbegrebets opståen og udvikling, og hun ender i sit eget nutidige arbejde med menneskerettigheder og teaterantropologi. På den måde giver bogen en bred indføring i forskningsfeltet, samtidig med at Hastrups egen personlige tilgang opnår en tydelig plads.

Kulturbegrebet lader sig ikke definere entydigt. I erkendelse af det afsøger Hastrup i stedet begrebets kompleksitet og lader synsvinklen på begrebet skifte fra kapitel til kapitel. Gennem otte kapitler gennemgår hun kultur som henholdsvis idé, orden, problem, distinktion, kundskab, arv, rettighed og illusion.

Bogens første to kapitler giver en hurtig indføring i kulturbegrebets og den antropologiske videnskabs opståen. En hurtig og enkel teoriehistorie med fokus på kulturbegrebet. Dernæst kommer et kapitel, som tager fat på „kultur som problem; mangfoldighed, uorden og tavshed“. Dette kapitel er et godt eksempel på en generel tendens i bogen til at spænde meget vidt. Vi skal på en gang fortsætte teoriehistorisk med Boas, Mead og Benedict, høre om, hvorledes kultur som problem er blevet diskuteret i forskningsmiljøet, og vi skal henvises til den danske sundhedssektor og dens (selvdefinerede) problemer med at behandle mennesker med vidt forskellig baggrund. Vi skal også et smut rundt om medicinsk antropologi, æresdrab og thailandske børneprostituerede. Det, som samler kapitlet, er et fokus på „kulturens problem“, nemlig at der uafledigt henvises til den – som enten et socialt eller politisk problem eller som løsningen på det, og at kulturbegrebet på den måde får plads i en retorik, der kan bruges til overgreb og undertrykkelse, og som undervurderer menneskers mulighed for selv at referere til kulturen, bruge den, udfordre den – eller lade være. Tankerne er velkendte for antropologer. Man kan frygte,